

De tulpenmanie in de 17^e eeuw

Een vreemde gekte

door Astrid de Groot en Karolien Bloemsaat

Elk voorjaar kunnen we genieten van tulpen in allerlei kleuren en maten. De Keukenhof is in die periode populair bij vooral buitenlandse toeristen. Bussen vol belangstellenden rijden dan langs de bollenvelden. Op de bloemenmarkt in Amsterdam struikel je zo'n beetje over de tulpen - of het nu echte, van plastic of houten zijn. Zakjes tulpenbollen worden er in alle soorten en maten aangeboden voor minder dan een tientje. Op de Prinsengracht kan de geïnteresseerde toerist terecht in het Amsterdam Tulip Museum. En op Schiphol staan tulpen hoog op de toptienlijst van souvenirs voor spijt-

optanten die vergeten waren een aandenken uit ons land te kopen. Kortom, de tulp is - naast klompen en molens - hèt symbool van onze natie.

Eigenlijk is dat nogal bizar, want de tulp is van origine een tuinplant uit Centraal-Azië en Turkije. Pas aan het einde van de 16de eeuw deed de tulp zijn intrede in deze contreien. En hoe!

Flora's Mallewagen Hendrik Gerritz. Pot. Ca. 1637 Flora troont trots te midden van de narren.

Het begon zo

In 1554 kreeg de Vlaamse geleerde en humanist Ogier Gisleen van Busbeke (1522 - 1592) de opdracht van Ferdinand van Oostenrijk om een bezoek te brengen aan Süleyman I, de Prachtlievende, de sultan van het Ottomaanse rijk. Van Busbeke verbleef daar acht jaar. In die tijd publiceerde hij allerlei geschriften met informatie over dat immense rijk. Als wetenschapper beschreef hij ook de planten van Klein-Azië.

Een daarvan was de tulp, die een bijzondere bloem was. De sultans droegen een tulp op hun tulband als symbool van hoogwaardigheid. Ze hielden het meest van eenkleurige bloemen. Die moesten op een dolk of een naald lijken.

De Turkse naam voor de bloem was *tulipan* een afleiding van *tülbend-lâle*. Letterlijk betekent dat 'tulbandbloem'. Hier te lande vatte men *tulipan* op als een meervoudsvorm. Dus werd het *tulip*, waaruit later weer de *i* verdween. En zo hielden we *tulp* over.

Bij zijn vertrek nam Van Busbeke tulpenzaden mee. Die stuurde hij aan zijn vriend Carolus Clusius (1526 - 1609) die behalve humanist en arts ook botanicus was.

Clusius introduceerde en verspreidde vele exotische planten in Europa. Hij schreef de eerste flora's ter wereld. Zijn kennis stond hoog in aanzien. Niet voor niets was hij een tijdlang hofbotanicus van Maximiliaan II in Wenen.

In 1594 werd hij als eerste benoemd tot prefect van de botanische tuin in Leiden. Tot dan toe was het gebruikelijk dat uitsluitend geneeskrachtige planten werden gekweekt in universitaire tuinen. Maar Clusius had moderne inzichten en liet ook andersoortige gewassen aanplanten, waaronder de tulpenzaden van zijn vriend. Hij was een hartstochtelijk tuinier en liet zijn planten zó in de tuin zetten dat ze het best tot hun recht kwamen. Ook dat was nieuw in die tijd.

De tulpenroof

Toen de tulpen eenmaal bloeiden in de hortus werd dat al snel bekend in het land. De mensen waren begerig naar deze zeldzame pracht. Maar Clusius stond ze niet af. Hij hechtte waarde aan de vrije ruil van planten tus-

Süleyman als jongeman, anoniem

sen enthousiastelingen, maar de commercialisering van bloemen vond hij 'goedkoop'. Dat zorgde voor veel jaloezie bij andere kwekers en verkopers van bloemen. En zo kon het gebeuren dat er op een nacht onder het motto 'Niet goedschiks, dan maar kwaadschiks' tulpenbollen gestolen werden uit de tuin in Leiden. De daders werden nooit gepakt.

Clusius vond commercialisering van bloemen 'goedkoop'

De tulpen (en bollen in het algemeen) bleken het bijzonder goed te doen op de geestgronden. Die bevinden zich vlak achter de duinen in Noord-Holland. De duinen daar waren destijds aan de binnenkant tot een halve meter boven het grondwater afgegraven voor de zandwinning. Dat afgraven noemde men 'afgeesten', vandaar de naam. Het aldus ontstane land was vlak, gemakkelijk te bewerken, kalkrijk en het had een constant waterpeil. Deze gunstige omstandigheden, samen met de handelsgeest van de Noord-Hollanders, zorgden ervoor dat de teelt en de verkoop van tulpen een groot succes werden.

Een rage met problemen

Zes oogsten na de tulpenbollenroof - een tulp komt in zeven jaar tot wasdom - werd het verzamelen van tulpen meteen een rage. De tulp werd, net als in het Ottomaanse rijk, binnen afzienbare tijd gezien als statussymbool. De

kwekers konden de vraag naar tulpen niet bijhouden. Kort na 1600 begonnen de prijzen van tulpenbollen dan ook te stijgen. Vooral zeldzame exemplaren waren populair. De meest gevraagde tulpen waren levendig van kleur en hadden strepen en vlammen op de bloembladen. Maar in die tijd was nog niet bekend dat die vlamme kleur veroorzaakt werd door een virusinfectie die in de bloem zat. Dat maakte het onmogelijk om zo'n variatie te kweken.

Die vlamme kleur werd veroorzaakt door een virusinfectie

Een ander probleem was dat door genetische variaties het bijna niet te voorspellen was of de nieuwe tulp er hetzelfde uit zou zien als de ouder. Om deze variaties onder controle te krijgen, werden de tulpen al gauw gekloond vanuit de bol, waardoor de genetische eigenschappen van ouder op kind hetzelfde bleven. Dat was een langzaam proces. Daar kwam nog bij dat er zeldzame exemplaren gekweekt waren, die geliefd maar haast onvindbaar waren.

Er waren honderden tulpenrassen bekend en het was moeilijk om ze uit elkaar te houden. Bovendien was er nogal eens onenigheid over de vraag tot welk ras een bloem precies behoorde. Daarom verschenen er tijdens het hoogtepunt van de rage tulpenboeken, waarin de tulpen in kleur getekend stonden.

Windhandel

De populariteit van de tulp, de zeldzaamheid en de onvindbaarheid van bepaalde variaties maakten dat de prijs van de bollen werd opgedreven. Dat ging allengs sneller en in 1623 kostte één enkele tulpenbol van een populair type 1000 gulden. Ter vergelijking: een gemiddeld jaarinkomen bedroeg 150 gulden. Maar het kon nog gekker.

Voor in steden als Haarlem, Hoorn, Amsterdam en Alkmaar deden mensen volop mee aan de bevlieging. Gezien dat de tulpen voornamelijk in deze regio's gekweekt en verhandeld werden, was het niet vreemd dat de tulpenhandel juist hier zo tot bloei kon komen en een ware rage werd. Door de toenemende vraag en prijs veranderde al snel de manier waarop de tulpenbollen werden verkocht. Waar een koper normaliter de tulp in de zomer zou kopen, nadat de bloem in bloei had gestaan zodat men wist hoe de bloem er uit zag, kwam het steeds vaker voor dat de tulpenbollen in de winter al verkocht werden, voor levering in de zomer. Het enige wat de koper dan ontving was een prijscontract met daarop een beschrijving van de tulp die men had gekocht.

Al snel verschenen er met dit nieuwe systeem speculanten, ook wel 'floristen' genoemd, die hun kans schoon zagen en de tulpenbollen, met winst, op papier doorverkochten. Deze manier van handel drijven nam zo toe dat er op verschillende plaatsen, veelal in kroegen of herbergen, beurzen georganiseerd werden, waar men de prijscontracten doorverocht. Het kwam voor dat een tulpenbol vaak op één avond meerdere keren van eigenaar veranderde tegen een steeds hogere prijs. Dit verschijnsel noemde men 'windhandel' en was officieel verboden.

Exorbitante bedragen

Ook de pestepidemie die tussen 1635 en 1637 veel levens eiste, droeg bij aan het opdrijven van de prijzen van de tulpenbollen. In deze tijd, waarin een groot deel van de bevolking stierf, was er een groot arbeidstekort en de lonen stegen diensgevolg enorm. Bovendien leidden sterfgevallen

tot onverwachte erfenissen. Mensen hadden hierdoor ineens meer geld te besteden. En dat deden ze dan ook. Men geloofde dat de dood hen op de hielen zat en dat men daarom nog best snel een gokje kon wagen. Wie immers overleden was hoefde zich geen zogen te maken over schulden.

Men geloofde dat de dood hen op de hielen zat, dus kon men best een gokje wagen

Uiteindelijk liepen de prijzen van de tulpenbollen op tot exorbitante bedragen. Zo betaalde men voor de Viceroi-variantie al snel 2500 gulden per bol. Een anonieme pamfletschrijver uit die tijd had omgerekend wat men daar allemaal van kon kopen. (Zie kader.)

Een pamfletschrijver berekende wat men kon kopen voor de Viceroi-bol en kwam uit op: 2 karrenvrachten tarwe, 4 karrenvrachten rogge, 4 vette ossen, 8 vette varkens, 12 vette schapen, 2 vaten wijn, 4 vaten bier, 2 ton boter, 1000 pond kaas, een bed, een zilveren kelk, een aantal kledingstukken plus een schip om dat allemaal te vervoeren.

Meelopers kwamen vooral voor de gratis drink- en eetgelagen

Maar de Viceroi was nog niet eens de meest kostbare bol. Die eer was voor de 'Semper Augustus' met een prijs van 6000 gulden: de duurste tulp aller tijden. De karakteristieke eigenschappen van deze tulp, rode vlammen op wit, maakte hem zeer gewild.

In de winter van 1636-1637 hielden zich ca. 5.000 mensen bezig met de tulpenhandel in de Republiek. Dat was zo'n 1% van de beroepsbevolking. Onder hen waren ongetwijfeld veel meelopers, die de handel als een spelletje zagen en vooral kwamen voor de gratis drink- en eetgelagen tijdens die beurzen.

Tegen die tijd keerde de publieke opinie zich tegen de speculanten. Veel burgers zagen de windhandel als een vorm van gokken, en daarmee als een ernstige zonde. Er verschenen harde, moralistische pamfletten. De schrijvers waren van mening dat de floristen uit geldzucht de godsdienst verwaarloosden. En de pestepidemie werd door velen gezien als de straf van God.

De zeepbel spat uiteen

“Als er altijd meer kopers dan verkopers in de markt moeten zijn om de prijsstijgingen te continueren, dan is gezien het grote aantal handelaren dat zich momenteel op de markt begeeft, een ineenstorting ophanden.” (Vrij vertaald uit 17e-eeuws Nederlands A.de G.) Deze quote kwam van een anonieme pamflet-schrijver die al maanden van te voren het einde van de tulpenbollenmanie zag aankomen. Op 3 februari 1637 spatte de zeepbel. Voor de grote hoeveelheid handelaren waren er uiteindelijk te weinig kopers en veel van die kopers bleken niet in staat om de afgesproken prijs te betalen. Er ontstond een chaotische situatie met veel onenigheid onder handelaren over de geldigheid van de afgesloten contracten. En zo bleven veel handelaren met tulpenbollen en schulden zitten.

Door de grote hoeveelheid mensen die niet meer aan hun contract kon voldoen moest de overheid uiteindelijk ingrijpen. In 1638 liet de Haarlemse overheid alle contracten vanaf november 1636 annuleren tegen betaling van een afkoopsom. Dat betekende dat de koper uiteindelijk nog maar 3,5% van de contractprijs aan de verkoper hoefde te betalen. Dit bedrag lag echter nog vaak boven de nieuwe marktprijs. De bedragen die in de tulpenspeculatie werden verloren zijn niet bekend. Wel kan met zekerheid gezegd worden dat duizenden kleine floristen niet alleen hun beschikbare geld verloren, maar ook het merendeel van hun hebben en houden. Een aanzienlijk deel van de bollenhandel werd namelijk gedreven tegen betaling van alle mogelijke goederen. Genoteerd staan o.a.: koeien, fruit, stoffen, zilver, paarden, voertuigen, land, huizen, winkelneringen en schilderijen. (Zie kader.)

Allegorie der Tulpenmanie, Jan Brueghel de Jonge

Een van de gedupeerden was de schilder Jan van Goyen (1596-1656) die in januari en februari 1637 partijen tulpenbollen van burgemeester Albert Claesz van Ravensteyn had gekocht voor 900 gulden plus zijn schilderij van Judas en een doek van Ruysdael. Bij de levering in de zomer waren de tulpenbollen echter nog maar een fractie van de koopsom waard. Maar Van Ravensteyn eiste voldoening van het contract. Alleen de Judas heeft Van Goyen uiteindelijk geleverd. Hij stierf berooid.

En zo eindigde een periode van grote hebzucht. De tulpenmanie is een standaardvoorbeeld geworden van beurspeculatie. Je zou zeggen dat het een goede leer was geweest. Maar de mens blijkt onverbetterlijk. Er zouden door de eeuwen heen nog meer hypes volgen. We herinneren ons o.a. in het recente verleden nog de internet- en de huizenbubbel.

Hoe het ook zij, ondanks deze dwaasheid bleef de tulp een geliefde bloem in ons land. Na een periode van verwarring kwamen de prijzen van tulpen uiteindelijk weer op een redelijk niveau.

Tot op de dag van vandaag zijn kwekers bezig met steeds nieuwe varianten te ontwikkelen. Zodoende heeft een beetje BN-er een tulp met zijn of haar naam. En wij kunnen zelf in het najaar betaalbare en betrouwbare tulpenbollen naar keuze in onze tuin poten.

Afbeeldingen:

Viceroy en Semper Augustus, Rijksmuseum Amsterdam

Flora's mallenwagen, Hendrik Gerrit Pot. Rijksmuseum, Amsterdam

Süleyman als jongeman, Anoniem, Wikipedia 2016

Allegorie der Tulpenmanie, Jan Breughel de Jonge. FransHalsmuseum, Leiden

Bronnen:

Philippa M. e.a. *Ethymologisch woordenboek van het Nederlands* (2003 - 2009)

Wijnands D.C. *Tulpen naar Amsterdam: plantenverkeer tussen Nederland en Turkije* (1989) Universiteit van Wageningen

Aegon *Van hype naar bubble, Langetermijnsenarios* (2009-2012)

Garbadino J, *Tulipmania: The economic bubble of the seventeenth century*, Natural Selections

De tulpenmanie in de 17e eeuw. www.beleggen.met.kennis.nl (2016)

Tulpenmanie, Wikipedia (2016)

